

АВТ
В38

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ**

**Весельський
Віктор Казимірович**

УДК 343.977

**Сучасні проблеми допиту
(процесуальні, організаційні і тактичні аспекти)**

Спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та
криміналістика;
судова експертиза

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 1999

код екземпляра

885293

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі криміналістики Національної академії внутрішніх справ України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК — доктор юридичних наук, професор

Кузьмічов Володимир Сергійович, Національна академія внутрішніх справ України, начальник кафедри криміналістики.

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

1. Доктор юридичних наук, професор Лукашевич Віталій Григорович, Запорізький юридичний інститут МВС України, перший проректор;

2. Кандидат юридичних наук Цимбал Петро Васильович, Український фінансово-економічний інститут Державної податкової адміністрації України, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики (м. Ірпінь).

ПРОВІДНА УСТАНОВА — Національна юридична академія

України імені Ярослава Мудрого (м. Харків).

Захист відбудеться «20» жовтня 1999 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 при Національній академії внутрішніх справ України (252035, Київ-35, Солом'янська площа, 1).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (252035, Київ-35, Солом'янська площа, 1).

Автореферат розісланий «17» вересня 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук

А.В. Іщенко

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Сучасні умови боротьби зі злочинністю вимагають від слідчого все більшої майстерності. Обумовлено це, по-перше, зростанням професіоналізму злочинців; посиленням організаційних засад підготовки, вчинення та приховування злочинів, по-друге, небажанням (перш за все пов'язаним зі страхом) громадян брати участь в розслідуванні, відмовою в суді від раніше даних показань, по-третє, організаційно-кадровими та іншими недоліками системи розслідування (рівень підготовки, плінність кадрів, стан матеріально-технічного забезпечення і т. ін.).

Враховуючи викладене вище можна відзначити, що вдосконалення діяльності по збиранню й використанню інформації в процесі розкриття й розслідування злочинів набуває все більшої актуальності. З безлічі аспектів даної проблеми слід виділити, по-перше, необхідність подальшого розвитку наукових основ організації й тактики розслідування злочинів у відповідності з положеннями нової Конституції України, яка проголосила, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3), та низкою нових положень, спрямованих на реалізацію такого ставлення до громадянина України (ст. 29, 30, 32, 63 та ін.); по-друге, забезпечення відповідності засобів і методів боротьби зі злочинністю її стану і суттєво зміненому характеру.

У збиранні доказової інформації одне з основних місць посідає допит. Зі всього бюджету часу, що витрачається слідчим на провадження слідчих дій, саме на проведення допитів припадає понад 80 %. Отже, підвищення рівня та якості розслідування злочинів певною мірою пов'язане з удосконаленням методів роботи в діяльності слідчого при допиті.

Але місце і значення допиту в забезпеченні результативності розслідування визначається не стільки зазначеними кількісними показниками, скільки вмінням тактовно і грамотно побудувати та провести допит, тобто рівнем професійної майстерності слідчого. Проте вивчення практики свідчить, що багато слідчих, особливо тих, хто не має достатнього досвіду слідчої роботи, не володіють широким арсеналом тактич-

них засобів проведення допиту, що має неабияке значення для вирішення задач розслідування в складних слідчих ситуаціях, і збирають лише інформацію, яка «сама пливе їм до рук».

З різних аспектів допиту в Україні захищені дисертації В.О. Коноволовою (1953), О.О. Закатовим (1971), В.С. Комарковим (1973), В.Є. Богинським (1980), М.В. Бахарєвим (1981), В.А. Журавльов (1983), В.Ю. Шепітько (1991). Шість з них підготовлені та захищені в Харкові, що свідчить про досить високий рівень харківської наукової школи з проблем допиту. Але треба наголосити, по-перше, що ці дослідження були присвячені лише окремим аспектам допиту (особливостям допиту свідків, потерпілих, підозрюваних, неповнолітніх тощо), по-друге, їх окремі положення ґрунтувались на матеріалах вже минулого, тому сьогодні вони потребують поглибленого вивчення в сучасних умовах, через те, що переважна більшість досліджень проводились понад п'ятнадцять років тому.

Сьогодні суттєво змінені умови боротьби зі злочинністю, місце допиту у системі засобів збирання доказової інформації, напрями і зміст раніше досліджених аспектів допиту обумовлюють необхідність подальшої розробки його базових положень, оскільки окреме має розвиватися й удосконалюватися на пізнанні та урахуванні перш за все загальних закономірностей слідчої та злочинної діяльності. Одним з аргументів на користь цього може бути необхідність визначення чіткої позиції щодо запропонованих для використання у процесі розслідування таких явищ як ясновидіння, гіпнозу, лозоходства та інших нетрадиційних методів, які можуть сприяти порушенню законності.

Все викладене вище свідчить про актуальність і своєчасність дослідження сучасних проблем допиту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження базується на основних положеннях комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затвердженої Указом Президента України від 17.09.1996 року, планах наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ України та її кафедри криміналістики.

Мета та завдання дисертаційного дослідження. Головною метою дослідження є визначення напрямів і засобів забезпечення відповідності

процесуальних, організаційних і тактичних основ допиту умовам і завданням боротьби зі злочинністю на сучасному етапі та розробка пропозицій щодо їх подальшого удосконалення. Це обумовило необхідність вирішення таких задач:

— дослідження методологічних, процесуальних, організаційних, інформаційних та тактичних основ допиту, як засобу слідчої діяльності;

— вивчення слідчої практики для встановлення повноти використання арсеналу тактичних засобів при проведенні розслідування, виявлення найхарактерніших недоліків при проведенні допиту;

— з'ясування рівня знань слідчих та ступеня оволодіння ними тактичними прийомами допиту, а також визначення підготовленості студентів юридичних інститутів щодо даної слідчої дії;

— уточнення поняття «слідча тактика» та її відмежування від організаційних положень і правил з метою конкретизації розробки тактичних прийомів допиту;

— визначення напрямів раціоналізації організаційних основ допиту, перспектив і можливостей використання досягнень науки й техніки у процесі збору доказової інформації;

— оцінки достатності існуючої системи захисту осіб, які володіють інформацією щодо злочинної діяльності;

— формування пропозицій щодо подальшої розробки тактичних основ і тактичних прийомів допиту, підвищення професійної майстерності слідчих і удосконалення підготовки юридичних кадрів.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, Закони України, міжнародно-правові акти з питань захисту прав особи у сфері кримінального судочинства, проекти кримінально-процесуального кодексу України.

Емпірична база дослідження включає в себе

а) аналіз матеріалів понад 200 кримінальних справ;

б) дані анкетування 467 слідчих МВС України, прокуратури та СБУ;

в) дані опитування 522 слухачів (студентів) вищих юридичних навчальних закладів;

г) статистичні дані та аналітичні матеріали МВС України з питань слідства.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше на монографічному рівні розглянуто проблеми допиту у відповідності зі зміною умов розвитку нашої держави та боротьби зі злочинністю, а також принципово новими положеннями Конституції України щодо захисту прав та інтересів особистості, у тому числі у сфері кримінального судочинства.

З урахуванням сучасних потреб практики і рівня розвитку криміналістичної науки розглянуті загальні положення допиту і сформульовані пропозиції щодо вдосконалення процесуальних, організаційних і тактичних основ допиту.

Визначається, що слідча тактика має місце лише при наявності протидії розслідуванню, і запропоноване відмінне від традиційного таке її визначення: **криміналістична тактика** — це уміння (здібність) перехитрити особу, яка протидіє встановленню об'єктивної істини.

Автором розгорнуто положення щодо раціоналізації процедури попереднього розслідування (зміни статусу пояснень громадян і матеріалів попередньої перевірки; розширення кола слідчих дій, упродовження яких можливе ще до порушення кримінальної справи). Сформульовано низку нових пропозицій щодо забезпечення активізації участі в розслідуванні злочинів потерпілих, свідків і підозрюваних (аспекти правового і тактичного захисту учасників кримінального судочинства).

Проведені дослідження дозволили сформулювати положення, які відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та практики і виносяться на захист:

Розкриття сучасного значення криміналістичної тактики у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю.

Обґрунтування наявності тактики злочинної діяльності й необхідності її вивчення в рамках науки криміналістики.

Визначення сутності слідчої тактики як засобу подолання протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Розмежування в криміналістичній тактиці безпосередньо тактики дій слідчого і правил раціональної організації та проведення слідчих дій.

Конкретизація місця й ролі допиту в системі процесуальних засобів збору доказової інформації.

Критерії допустимості використання тактичних прийомів у слідчій діяльності.

Обґрунтування критеріїв визначення можливостей використання в розслідуванні нетрадиційних методів.

Рекомендації щодо удосконалення процедури та засобів розслідування злочинів.

Пропозиції щодо необхідності поширення практики використання експериментальної перевірки нововведень, які пропонуються до впровадження.

Аргументація необхідності вивчення злочинної діяльності як соціального явища, а не тільки засобів і способів вчинення злочинів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Запропоноване автором визначення криміналістичної тактики дозволяє чітко розмежувати організаційні й тактичні аспекти підготовки та проведення слідчих дій. У теоретичному плані це означає, що подальша розробка процедури й порядку проведення слідчих дій може і повинна здійснюватися без підміни питань тактики організаційними аспектами слідчих дій. У практичному плані це надає можливість удосконалити навчально-практичну літературу і забезпечити на цій основі підвищення професійної майстерності слідчих та рівня підготовки юридичних кадрів, що вже реалізується в редакційно-видавничій діяльності і навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України.

Внесені автором пропозиції щодо раціоналізації попереднього слідства (у першу чергу з проблем допиту) можуть бути використані при підготовці нового кримінально-процесуального законодавства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на науково-методичній конференції викладачів Національної академії внутрішніх справ України (1997), міжнародній науковій конференції «Конституція і міжнародне право» (1997), матеріали дисертації обговорені на кафедрі криміналістики академії.

Матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України, а також у науково-дослідній роботі слухачів та курсантів.

Публікації. Основні положення дисертації викладені у трьох наукових статтях в провідних фахових виданнях, монографії, двох навчальних посібниках та одній статті в збірнику наукових праць.

Структура роботи визначається її метою і композиційно складається із вступу, двох розділів, які охоплюють сім підрозділів, заключної частини, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, з яких 180 основного тексту, 17 додатків на 18 стор., використані літературні джерела — 257 позицій.

Зміст роботи

У вступі обгрунтовано вибір теми, відображена її актуальність, визначені цілі й задачі дисертаційного дослідження, показана наукова новизна, теоретична і практична значимість, рівень її апробації.

Розділ перший — «Допит у системі засобів процесуального доказування» — присвячений аналізу місця і ролі допиту в діяльності з питань розслідування злочинів, його інформаційної та комунікаційної сутності, напрямам удосконалення відповідно до сучасних умов боротьби зі злочинністю.

У першому підрозділі — «Допит як інформаційний процес» розглядається інформаційна сутність допиту, необхідність урахування психологічних закономірностей формування доказів. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність приділяти більшої уваги на всіх етапах підготовки та перепідготовки слідчих питанням судової психології, які є основою не тільки розуміння закономірностей сприйняття та відтворення інформації, але й всієї слідчої тактики, та її конкретних тактичних прийомів. Констатується обов'язкове урахування при розробці криміналістичних рекомендацій всіх закономірностей, особливо у випадках протилежного спрямування їх дії. Підкреслюється необхідність з'ясування і врахування вимог сприйняття для розмежування неправдивих і помилкових свідчень, обумовлених особливостями сприймання різних людей. Криміналістика як наука про закономірності слідоутворення повинна пропонувати практиці лише ті рекомендації, які базуються на реально пізнаних закономірностях.

Відмічається необхідність поширення арсеналу тактичних засобів у зв'язку з формуванням тактичних основ протидії розслідуванню.

Обґрунтовується необхідність вивчення злочинної діяльності як соціального явища, а не тільки засобів і способів вчинення злочинів. Для того, щоб уміло й тактично грамотно протистояти усім засобам і методам протидії злочинців, необхідно в повній мірі знати «арсенал» цих засобів та методів. Без цього боротьба зі злочинністю, у першу чергу організованою, не може бути предметною та результативною.

Наявність тактики злочинної діяльності (на етапах вчинення та розслідування злочинів) обумовлює необхідність її цільового вивчення і урахування як у практичній діяльності слідчого, так і при розробці рекомендацій тактичного характеру.

У роботі аналізуються окремі положення Конституції, які визначають необхідність уточнення організаційно-правових і тактичних основ допиту. Пропонується конкретизувати в законі умови, в силу яких отримані дані не можуть використовуватися як докази.

Дисертант докладно зупинився на проблемі впровадження в практику так званих нетрадиційних засобів і методів (біоритмології, гіпнозу, поліграфу), відмітивши, що неприпустимим є як їх огульне неприйняття, так і переоцінка значення та можливостей.

Критеріями припустимості нетрадиційних методів і засобів на думку дисертанта, мають бути такі: *науковий* — повноцінність рівня наукової обґрунтованості та дослідження закономірностей, які складають основу запропонованого нововведення; *етичний* — гарантія відсутності елементів, що принижують честь і гідність особи; *кримінально-процесуальний* — повна відповідність правовим нормативам процедури розслідування та збору доказової інформації.

У другому підрозділі — «Допит як форма спілкування» розглядаються процесуальні та психологічні особливості спілкування під час допиту, їх значення для отримання повної та об'єктивної інформації. Досить часті випадки приховування чи спотворення інформації допитуваними зумовлюють необхідність до активних й наступальних дій слідчого під час допиту для того, щоб він не виступав у ролі простого реєстратора відомостей, які йому повідомляються. У зв'язку з цим постає питання про ступінь активності слідчого.

На думку дисертанта, вона повинна полягати в повноцінному використанні всіх наявних процесуальних і тактичних засобів для спонукання допитуваного давати об'єктивні свідчення, до відмови від позиції протидії слідству. Саме спонукання, а не тиску. Автор поділяє позицію щодо конфліктності слідства і підкреслює, що необхідно не заперечувати реально існуюче (протидію, боротьбу за свої інтереси), а визначати законні правила і засоби цієї боротьби. Розуміється, поняття «боротьба», що застосовується в ході розслідування значною мірою умовно і означає, насамперед, протидію, яку слідчому необхідно перебороти законними засобами. І ця боротьба не означає боротьби з особою. Так само вважається, що психологічний вплив на допитуваного є невід'ємним атрибутом спілкування, і його конкретні прийоми і засоби мають відповідати вимогам закону і моралі. На думку автора, суть психологічного впливу полягає в передачі інформації допитуваному з метою з'ясування його поінформованості, яка визначає характер реагування на цю інформацію. Припустимий і правомірний вплив спонукає людину до самостійного перегляду лінії поведінки, що суперечить цілям правосуддя.

Протидія трактується дисертантом як перешкода досягненню цілей, які стоять перед слідством. При цьому конкретизується думка В.О. Коновалової та В.Ю. Шепітька щодо безпосередньої та опосередкованої форми протидії, відмічається значення цього розподілу для розробки засобів подолання протидії. Обґрунтовується необхідність підготовки та видання збірників тактичних прийомів подолання протидії, щоб слідчі не «відкривали для себе» вже давно відоме і не застосовували незаконні прийоми.

У роботі порушується також питання щодо необхідності розробки й використання не лише правових, організаційних і тактичних, соціально-економічних заходів подолання протидії розслідуванню.

Детально розглядаються прийоми і основні правила встановлення психологічного контакту з допитуваним як умова встановлення «робочого спілкування». Висловлено думки щодо обсягів необхідного й припустимого вивчення особистостей учасників процесу. Дисертант вважає, що зовнішні прояви, реакції людини на те, що відбувається, можуть

бути для слідчого лише орієнтиром для оцінки спостереження, але не бути свідченням винуватості.

У третьому підрозділі — «Проблеми вдосконалення засобів отримання інформації» висвітлюються питання пошуку нових форм і методів діяльності правоохоронних органів в сучасних умовах боротьби зі злочинністю, необхідність і можливість «економії процесуальних засобів», зменшення термінів і обсягів «документування» розслідування. Досягнення бажаних результатів з найменшою витратою сил, засобів і часу виступає однією з цілеспрямованих умов людської діяльності. Не є винятком і слідча діяльність, швидкість досягнення результатів в якій є законодавчою вимогою, а тактика її здійснення як засіб досягнення мети — це сукупність найбільш доцільних прийомів і методів діяльності. Але оскільки підсумком розслідування є рішення долі людини, мета економії сил і засобів при його проведенні не може ставитися безвідносно до сутності слідчої діяльності.

В роботі підкреслюється, що доцільність і економія в слідчій діяльності, підкреслюється в роботі, мають бути підпорядковані не стільки меті досягнення бажаного результату, скільки забезпеченню правомірного образу дій при встановленні об'єктивної істини.

При вдосконаленні процедури розслідування необхідно виходити з вимог Конституції про недопустимість звуження «змісту і об'єму існуючих прав і свобод». До правових гарантій, що мають забезпечити захист прав і свобод громадян, які є визначальними у пропозиціях нововведень у кримінальному процесі, відносяться такі:

1. Встановлення свободи свідчень, які можуть бути використані проти особи, що їх дає, та її близьких родичів;
2. Розгляд свідчень для підозрюваного як його права на захист;
3. Обмеження характеру особистої інформації, яка може збиратися і використовуватися на попередньому слідстві;
4. Встановлення і конкретизація інформації яка не може використовуватися в якості доказів у силу порушення умов її одержання.

У зв'язку з цим були досліджені такі проблеми: розширення протокольної форми досудової підготовки матеріалів і перелік слідчих дій,

припустимих у стадії вирішення питання щодо порушення кримінальної справи з числа не пов'язаних з реальним застосуванням заходів процесуального примусу; надання статусу протоколу допиту поясненням громадян; обов'язковості та створення умов для експериментальної перевірки запропонованих нововведень у сфері процесуальної діяльності.

Досліджується проблема скорочення випадків дублюючих дій в роботі слідчих і відповідних фахівців та отримання однотипної інформації.

Відмічається неприпустимість «сліпого» копіювання західних зразків у процесі розвитку та удосконалення сучасної української судово-слідчої системи. У цьому плані розглядається проблема співвідношення прав і обов'язків слідчого і адвоката на попередньому слідстві.

Висловлено думку щодо необхідності чіткого розмежування умов і можливостей проведення експериментів у сфері кримінального судочинства на дві групи: 1) пов'язаних зі зміною прав і обов'язків учасників кримінального процесу; 2) таких, що не потребують коригування прав і обов'язків указаних суб'єктів.

Дисертант обґрунтовує необхідність чіткого розмежування перетворень, що здійснюються державою, нерідко обумовлених тимчасовою оцінкою стану діяльності правоохоронних органів, та науковою розробкою пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності.

У четвертому підрозділі — «Проблеми захисту осіб, які мають інформацію щодо злочинної діяльності» аналізуються умови та заходи, покликані сприяти здійсненню правосуддя в умовах активної протидії. Проблеми захисту прав та інтересів особистості в кримінальному судочинстві багатогранні: від захисту інтересів, порушених злочином (у тому числі можливість одержати цей захист), до захисту від негативного впливу на учасників кримінального процесу.

У цьому плані оцінено достатність та надійність наявних заходів кримінально-правового, кримінально-процесуального, соціально-економічного й технічного захисту, проаналізовано зарубіжний досвід вирішення даної проблеми. З урахуванням економічного становища і соціальної атмосфери в суспільстві відмічається першочергова значимість,

важливість і реальність заходів кримінально-процесуального захисту учасників кримінального процесу. Це, по-перше вилучення з матеріалів кримінальної справи відомостей щодо допитуваної особи, допит під псевдонімом; по-друге, надання даних через посадову особу; по-третє, допит особи в закритому судовому засіданні. І, нарешті, проведення слідчих дій за умов неможливості контакту особи, яка потребує захисту, з іншими учасниками процесу.

Розглянуто заходи тактичного захисту, які полягають у забезпеченні використання отриманої інформації без розшифровки витоків. Крім того, вказані фактори реальної загрози “розшифровки” джерел інформації при застосуванні технічних засобів захисту (“закриття” зображення, зміна звучання голосу).

Підкреслено, що при розробці заходів захисту життя і здоров'я, прав та інтересів будь-якої категорії учасників кримінального судочинства, необхідно керуватися чітко визначеними (для даного випадку) пріоритетами соціальних цінностей, оскільки гарантії прав особи, цілі здійснення кримінального судочинства знаходяться в певному протиріччі. Будь-яке розширення гарантій прав особи ускладнює процедуру розслідування, і, відповідно, будь-яке посилення захисту свідка (наприклад, надання права анонімного свідчення) тягне за собою певні обмеження прав обвинуваченого, вступає в суперечність з принципами безпосередності та гласності кримінального процесу. Тому законодавець повинен чітко визначати, яким гарантіям прав та інтересів особи надається перевага у кожному конкретному випадку.

У другому розділі — «Тактика допиту» досліджуються основи і тактичні прийоми допиту. У дисертації обґрунтовується, що слідча тактика як сукупність прийомів вирішення слідчим задач розслідування є тільки там і тоді, де і коли відбувається протидія розслідуванню, діям слідчого. Автор вважає, що тактика в загальному плані полягає в умінні перервати протилежну сторону.

У першому підрозділі — «Поняття, сутність і роль криміналістичної тактики» аналізуються наявні поняття «криміналістичної тактики»; підкреслено, що стосовно даної категорії необхідно чітко розмежування

«криміналістичної тактики» як розділу науки криміналістики, що включає в себе основні положення підготовки, організації й проведення розслідування, і «слідчої тактики» як практичного арсеналу тактичних прийомів діяльності слідчого по збиранню й використанню доказів. Уточнення поняття і змісту криміналістичної тактики має не тільки теоретичне значення для розвитку криміналістики, й важливе практичне значення, яке полягає в конкретизації і забезпеченні розробки рекомендацій, що відповідають злободенним потребам практики у сфері власне тактичних аспектів слідчої діяльності.

У зв'язку з цим дисертантом проводиться чітке розмежування *правил* раціонального виявлення й вилучення доказів і *тактичних прийомів* подолання протидії розслідуванню при проведенні слідчих дій.

Правила у слідчій діяльності — це способи здійснення трудових операцій, що складають науково-обґрунтовані та доведені практикою найбільш доцільні процедурні та технологічні прийоми виявлення, збору, дослідження та використання доказової інформації. До них належать правила роботи з різними видами слідів, послідовності та методичності огляду, висунення і перевірки версій, опису за ознаками зовнішності, підбору зразків для порівняльного дослідження.

Власне тактика дій слідчого полягає і виявляється у таких способах (прийомах) його діяльності щодо збирання та використання доказів, які спрямовані на усунення перепон між ним і джерелом інформації та у перешкодженні спотворенню або прихованню інформації.

Тактичні аспекти діяльності слідчого відображають загальні підходи до рішення завдань попереднього розслідування, прийняття тактичних рішень: визначення своєчасності проведення слідчих дій, оцінка необхідності здійснення певних заходів з урахуванням пов'язаного з цим тактичного ризику, прийняття рішення про пред'явлення доказів (з деталізацією прийомів пред'явлення), встановлення мети і визначення конкретних дій при здійсненні тактичних операцій тощо.

Тактика проявляється й реалізується, перш за все, у процесі спілкування слідчого з іншими учасниками кримінального судочинства, тобто у межах безпосередньої протидії. Проте протиборство слідчого та його

опонентів відбувається не лише в «очних боях», але й тоді, коли протидіючі сторони ставлять один перед одним завдання, які необхідно вирішити для успішного проведення подальших заходів. Тактика наявна і при вирішенні проблем, які поставлені перед слідчим протидіючою особою шляхом знищення, зміни, фальсифікації слідів для дезорієнтації слідчого, тобто при опосередкованій протидії.

Таким чином, тактика слідчої діяльності полягає у використанні специфічних способів дії для одержання доказової інформації, що відтворюється у виборі та реалізації відповідних характеру ситуацій розслідування тактичних прийомів, спрямованих на подолання та нейтралізацію протидії встановленню об'єктивної істини по справі.

Дисертант підкреслює, що віднесення тактики злочинної діяльності до предмету криміналістичної тактики не означає включення до неї розробки тактики дій осіб, які протидіють слідчому. Пізнання цих тактичних прийомів необхідне для розробки та корекції тактичних прийомів слідчого, для його обізнаності щодо того, з чим він може зустрітися при провадженні слідчих дій, а головне — що він може і має цьому протиставити.

У другому підрозділі — «Тактичні прийоми допиту» розглянуті основні види тактичних прийомів допиту, чинники, що визначають вибір конкретної тактики допиту; підкреслено значення класифікації й систематизації тактичних прийомів, наведені результати аналізу висловлених пропозицій щодо цього питання. Дисертант поділяє точку зору Р.С. Белкіна про те, що намагання знайти універсальні засади для класифікації тактичних прийомів безперспективні, як і прагнення «намертво» прив'язати той чи інший прийом до певного ланцюга класифікації. З практичної позиції основне значення має групування тактичних прийомів допиту щодо можливостей рішення конкретних задач.

У тактичному забезпеченні допиту (при його підготовці і реалізації) слід виходити з того, що всі його складові є елементами інформаційного процесу. Наприклад, запитання, адресоване допитуваному, це не просто запит про дані, що цікавлять слідство, але й одночасно надання допитуваному певної інформації.

Автор підкреслює, що при визначенні тактики допиту головним є не вибір окремого конкретного прийому, а визначення можливих ва-

ріантів розвитку допиту, для кожного з яких мають бути передбачені відповідні варіанти дій слідчого. У дисертації виділені чотири основні ситуації, відповідно до яких виявляються найбільш загальні особливості тактики допиту, потреба в тій чи іншій категорії тактичних прийомів.

Планування і підготовка до проведення допиту об'єднує три основні елементи:

а) *організаційний* — забезпечення раціонального здійснення допиту (коли, де і т. ін.);

б) *змістовний* — визначення повноти і взаємозв'язку обставин, які потрібно в'яснити;

в) *тактичний* — встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту.

Основою тактичних прийомів, на думку дисертанта, є оперування слідчим інформацією — її приховування, створення видимості щодо поінформованості, спонукання допитуваного до певних дій. З цих позицій проаналізовані тактичні прийоми, правомірність яких є найбільш дискусійною. Деталізуються значення одержаних, особливо зізнавальних свідчень, умови їх застосування в залежності від можливості їх перевірки та підтвердження іншими даними, що витікають із повідомленого (наприклад, вказівка на місце приховування викраденого).

Вибір тактичних прийомів, які б відповідали конкретній слідчій ситуації та вирішенню поставлених при цьому завдань, передбачає «видобування» з багатьох можливих такого прийому, який напевно буде найбільш результативним. Для цього потрібна систематизація тактичних прийомів, яка давала б можливість здійснювати необхідний вибір з «блоків», аналогічних за своєю спрямованістю прийомів.

Розглянуто можливості й особливості тактики допиту за участю третіх осіб (педагога, психолога та ін.). Відмічено специфіку тактики повторного проведення слідчих дій (у тому числі повторного допиту), аргументується необхідність її дослідження.

У третьому підрозділі — «Критерії припустимості тактичних прийомів» досліджено підходи до оцінки можливостей застосування тактичних прийомів. Особлива увага приділена ситуаціям, коли правомірність тактичних прийомів оцінюється відповідно до «духу закону».

Розглядається припустимість компромісу в межах кримінального судочинства і констатується його необхідність при вирішенні окремих питань. Дисертант вважає, що компроміс, по-перше, правомірний при організації та здійсненні діяльності по боротьбі зі злочинністю, по друге, його сутність, підстави і види мають знайти конкретне відображення у законодавстві, для розробки і застосуванні засобів, прийомів і методів слідчої діяльності на чіткій правовій основі. На жаль чинне законодавство містить лише основи інституту договірних відносин в умовах діяльного розкаяння злочинців, натякаючи на можливість таких відносин, але не даючи суттєвого вирішення їх по суті. Компроміс (у західному правознавстві — «угода з правосуддям») забезпечує прискорення розслідування і розгляд очевидних кримінальних справ, економію засобів за рахунок скорочення формальних процедур, виключення з обвинувачення неповноцінно доказаних епізодів, можливість виявлення і викриття організованих злочинних груп.

Аналізується співвідношення хитрості й обману в структурі тактичних прийомів. При цьому підкреслюється, що обман ні за яких умов не може використовуватися в діяльності слідчого. Тому жоден із тактичних прийомів, пов'язаних з обманом, не може розглядатися як правомірний і допустимий. Враховуючи це, пропонується доповнити перелік заборон, встановлених ст. 22 КПК України, прямою вказівкою про недопустимість обману. Вказується, що спірність багатьох тактичних прийомів значною мірою визначається тенденційністю їх термінологічного визначення.

Окрім основоположних, але занадто загальних критеріїв — законності, науковості й етичності, автор пропонує встановити практично значимі конкретизовані умови припустимості тактичних прийомів: а) відсутність неправдивої інформації; б) обов'язковість можливості добровільного вибору позиції та дій допитуваним; в) неприпустимість приховування обов'язкової правової інформації; г) прогнозування та виключення використання прийомів, які можуть потягнути за собою серйозні негативні наслідки; д) оцінка, яким соціальним цінностям надається перевага; є) використання одержаних результатів відповідно до вимог законодавства.

У заключній частині сформульовані головні висновки, які є результатом дослідження: необхідність приділення більшої уваги питанням слідчої тактики, що пояснюється змінами умов боротьби зі злочинністю; взаємообумовленість якості й результативності розслідування злочинів і професійної майстерності слідчих; конкретизація критеріїв допустимості використання тактичних прийомів; розмежування в понятті й змісті криміналістичної тактики власно тактики дій слідчого і правил раціонального виконання слідчих дій; обґрунтування необхідності підвищення рівня експериментальної перевірки нетрадиційних методів, що пропонуються до запровадження; пропозиції щодо вдосконалення процесуальних, організаційних і тактичних основ допиту.

Список опублікованих робіт по темі дисертації:

1. *Бахін В.П., Весельський В.К.* Тактика допиту: Навч. посібник. — К.: НВТ «Правник», 1997. — 64 с. (3,8 д.а., доля здобувача 1,5 д.а.).

2. *Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С.* Поліцейський допит у США (поради допитуючому): Навч. посібник. — К.: НВТ «Правник», 1997. — 32 с. (1,4 д.а., доля здобувача 0,5 д.а.).

3. *Бахін В.П., Кузьмічов В.С., Весельський В.К.* Тактика слідчої діяльності: поняття, сутність, зміст // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ: Науково-теоретичний журнал. — К., 1998. — № 2. — С. 217—225 (0,3 д.а., доля здобувача 0,1).

4. *Весельський В.К.* Експеримент як засіб удосконалення слідчої діяльності // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал. — К., 1998. — № 4. — С. 168—173.

5. *Бахін В.П., Весельський В.К., Карпов Н.С.* Проблемы оптимизации следствия // Современные проблемы криминалистики. Труды академии управления. — М., 1998. — С. 77—91 (1 д.а., доля здобувача 0,3 д.а.).

6. *Весельський В.К.* Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. — К.: НВТ «Правник» — НАВСУ, 1999. — 126 с.

7. *Весельський В.К.* Проблеми захисту осіб, які мають інформацію про злочинну діяльність // Право України. — К., 1999. № 7. — С. 58-61

Весельский В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. — Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 1999.

Дисертацію присвячено процесуальним, організаційним й тактичним проблемам допиту, з урахуванням місця й його ролі в системі процесуальних засобів збору доказової інформації та сучасних умов боротьби зі злочинністю.

Досліджені такі основні положення як поняття криміналістичної тактики; розмежування власно тактики дій слідчого і правил раціонального проведення слідчих дій; поняття тактики злочинної діяльності; критерії оцінки правомірності й припустимості використання тактичних прийомів; основи та цілі систематизації тактичних прийомів допиту; заходи захисту осіб, які сприяють розслідуванню; задачі й напрямки вдосконалення процедури розслідування; проблеми «економії процесуальних засобів», зменшення термінів і обсягів «документування» розслідування зокрема, розширення протокольної форми досудової підготовки матеріалів і переліку слідчих дій, припустимих у стадії вирішення питання щодо порушення кримінальної справи з числа непов'язаних з реальним застосуванням засобів процесуального примусу; надання статусу протоколу допиту поясненням громадян; обов'язковості та створення умов для експериментальної перевірки запропонованих нововведень у сфері процесуальної діяльності.

Ключові слова: допит, протидія, психологічний вплив, тактика, тактичні прийоми.

Весельский В.К. Современные проблемы допроса (процессуальные, организационные и тактические аспекты). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. — Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 1999.

Диссертация посвящена процессуальным, организационным и тактическим проблемам совершенствования допроса с учетом места и его роли в системе процессуальных средств сбора доказательственной информации в современных условиях борьбы с преступностью.

Проблемы дальнейшего совершенствования и развития процессуальной процедуры и тактических основ допроса рассмотрены в соответствии с новыми положениями Конституции Украины, направленными на защиту прав и интересов личности.

В работе раскрывается потребность практики в расширении арсенала тактических средств в связи с существенным изменением преступности и формированием тактических основ противодействия расследованию. Обосновывается необходимость изучения преступной деятельности как социального явления, а не только способов и средств совершения преступления.

С учетом конфликтности следствия подчеркнута, что необходимо не отрицать реально существующие противодействия и борьбу за свои интересы, а определять законные правила и средства этой борьбы. Противодействие трактуется как воспрепятствование достижению целей, стоящих перед следствием.

Исследуются проблемы «экономии процессуальных средств», сокращения сроков и объема «документирования» расследования, в частности, расширения протокольной формы досудебной подготовки материалов и перечня следственных действий (из числа не связанных с реальным применением мер процессуального принуждения), допустимых в стадии решения вопроса о возбуждении уголовного дела; установления для объяснений граждан статуса протокола допроса; обязательности и условий экспериментальной проверки новшеств, предлагаемых в сфере процессуальной деятельности.

Рассмотрены условия и меры, призванные способствовать осуществлению правосудия в условиях активного противодействия. С учетом экономического положения и социальной атмосферы в государстве отмечается первостепенная важность и реальность мер уголовно-процессуальной защиты участников уголовного процесса. Подчеркнуто, что при разработке мер защиты жизни, прав и интересов любой категории участников уголовного судопроизводства необходимо руководствоваться четко определенным для данного случая приоритетом социальных ценностей, поскольку гарантии прав личности, а также цели и условия осуществления уголовного судопроизводства находятся в определенном противоречии.

Обосновывается, что следственная тактика, как совокупность приемов решения следователем задач расследования, наличествует только там и тогда, где и когда оказывается противодействие расследованию,

действиям следователя. В наиболее общем плане тактика заключается в умении переиграть противостоящую сторону. В связи с этим проводится разграничение правил рациональных действий при выявлении и изъятии доказательств и тактических приемов преодоления противодействия при производстве следственных действий. Раскрывается теоретическое и практическое значение такого разделения. Рассматривается понятие тактики преступной деятельности и отмечается необходимость ее изучения в рамках раздела криминалистической тактики. Подробно исследована проблема допустимости тактических приемов допроса, использования нетрадиционных средств и методов получения информации. Недопустимо как огульное их неприятие, так и переоценка значения и возможностей. Оценка любого нового метода должна осуществляться на базе конкретной характеристики научно-технического, этического и уголовно-процессуального аспектов предлагаемого новшества и определения конкретных целей его использования.

Предложены следующие конкретизированные условия допустимости тактических приемов: а) отсутствие ложной информации; б) обязательность возможности добровольного выбора позиции и действий допрашиваемым; в) недопустимость сокрытия обязательно (правовой) информации; г) прогнозирование и исключение использования приемов, которые могут повлечь серьезные негативные последствия; д) четкое определение, каким социальным ценностям отдается предпочтение; е) использование полученных результатов в соответствии с требованиями законодательства.

Ключевые слова: допрос, противодействие, психологическое воздействие, тактика, тактические приемы.

Veselsky V.K. Modern problems of interviewing (procedural, organized and tactical aspects). Manuscript.

The thesis on D's degree of Law sciences by specialization 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; medical expertness). – National Academy of internal affairs of Ukraine. Kiev, 1999.

Taking into account the place and the role of interviewing in the system of procedural methods of having witness information and social conditions of crime combatting the procedural, organized and tactical problems of its improvement are considered in this thesis. In this scientific-investigative work are covered some essential topics: the notion of criminal techniques; division of techniques of investigator's activities and rules of rational practising inves-

